

Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına İlişkin 677 Sayılı Kanun Sonrasında Alevi Ocaklarının Dönüşümüne Bir Bakış

Dilan Şatur *

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Gönderim/Received: 21.06.2026, **Kabul/Accepted:** 09.09.2026, **Yayın/Published:** 30.09.2026

Özet: 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 sayılı “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun”, Cumhuriyet’in erken dönem laikleşme ve merkezileşme politikalarının önemli düzenlemelerinden biridir. Kanun doğrudan Alevi ocaklarını düzenlememekle birlikte, dinî otorite yapılarının yeniden tanımlandığı hukukî ve toplumsal bir dönüşüm süreci meydana getirmiştir. Bu çalışma, söz konusu dönüşümün günümüzde Alevi ocakları olarak adlandırılan geleneksel ocak sistemi üzerindeki etkilerini tarihsel, sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla incelemektedir. Bu kapsamda ocakların tarihsel işlevleri, dedelik kurumu, talip-dede ilişkileri, cem erkânı ve sözlü kültür geleneği ele alınmakta; 677 sayılı Kanun sonrasında ocak sisteminin geçirdiği dönüşüm ile Alevi-Bektaşî geleneğinin değişen toplumsal konumu değerlendirilmektedir. Çalışmada tarihsel kaynaklar, resmî belgeler ve ilgili literatür birlikte değerlendirilerek erken Cumhuriyet döneminde uygulanan laikleşme politikalarının ocak sistemi üzerindeki dolaylı etkileri ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak çalışma, 677 sayılı Kanun’un yalnızca hukuki bir düzenleme olmadığını; din-devlet ilişkilerinin yeniden yapılandırılması sürecinde geleneksel dinî otorite biçimlerinin dönüşümüne de zemin hazırladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevi Ocakları, Alevilik-Bektaşîlik, 677 Sayılı Kanun, Cumhuriyet Dönemi Laikleşme Politikaları, Dedelik Kurumu.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon/Türkiye, e-mail: dilansatur26@gmail.com, ORCID: 0009-0003-1097-6947

Atıf/Citation: Şatur, Dilan. “Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına İlişkin 677 Sayılı Kanun Sonrasında Alevi Ocaklarının Dönüşümüne Bir Bakış”. *DiHA: Journal of Interdisciplinary Legal Studies*, no. 3 (2026): 37-63. <https://doi.org/10.5281/zenodo.22958599>

Bu çalışma Creative Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial- NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0).

An Overview of the Transformation of Alevi Ocaks Following Law No. 677 on the Closure of Tekkes and Zawiyas

Abstract: The Law No. 677 on the Closure of Dervish Lodges and Shrines, enacted on 30 November 1925, constituted one of the major legal reforms of the early Republican period within the broader framework of secularization and state centralization. Although the law did not explicitly regulate Alevi ocaks, it reshaped the legal and social environment in which traditional religious authority structures operated. This study examines the historical, sociological, and cultural implications of this transformation for the traditional ocak system, which is today identified with Alevi religious organization. Within this framework, the historical functions of ocaks, the institution of dedelik, the dede–talip relationship, the cem ritual, and the tradition of oral transmission are analysed to evaluate the transformation of the ocak system following the enactment of Law No. 677. Drawing upon historical documents, official records, and the existing literature, the study argues that the law should be understood not merely as a legal regulation but also as an important milestone in the restructuring of state–religion relations, which indirectly transformed traditional religious authority and organizational structures.

Keywords: Alevi Ocaks, Alevism-Bektashism, Law No. 677 (Closure of Lodges), Republican Secularization Policies, Institution of Dedelik.

Extended Summary

The abolition of dervish lodges and shrines through Law No. 677, enacted on 30 November 1925, constituted one of the most significant components of the secularization policies implemented during the early Republican period in Türkiye. The law aimed to eliminate religious institutions operating outside state control and to establish a centralized administrative structure consistent with the principles of the modern nation-state. Although the primary targets of the legislation were dervish lodges, shrines, and religious orders, its consequences extended beyond these institutions and affected various religious communities throughout the country. Among those communities were the Alevi groups whose religious and social organization had historically been structured around the ocak system.

This study examines the impact of Law No. 677 on Alevi ocaks from historical and sociological perspectives. The research aims to analyze how the legal and social transformations initiated during the Republican period influenced traditional Alevi institutions, particularly the ocak system, the institution of dedelik, cem rituals, and mechanisms of cultural transmission. The study also seeks to demonstrate that the transformation of Alevi ocaks cannot be explained solely through legal regulations but must be evaluated within the broader framework of modernization, urbanization, migration, and social change.

The research employs a historical and qualitative methodology. Primary sources such as official legislation, parliamentary records, and state documents are examined alongside secondary sources including books, articles, and graduate theses on Alevism, Bektashism, secularization, and Republican reforms. The findings are evaluated through a comparative and descriptive approach in order to identify the relationship between legal reforms and social transformation.

The first section of the study focuses on the structure and functions of Alevi ocaks before the enactment of Law No. 677. Historically, ocaks functioned not only as religious institutions but also as mechanisms of social organization, moral supervision, conflict resolution, and cultural continuity. The authority of dedes, the relationship between dedes and talips, and the performance of cem rituals formed the core of Alevi communal life. Through these institutions, religious knowledge and cultural memory were transmitted across generations, ensuring the continuity of Alevi identity.

The second section examines the historical context of Law No. 677 and the secularization policies of the early Republican period. The study argues that the law emerged within a broader project of state centralization and modernization. Developments such as the abolition of the Caliphate, educational reforms, and the reorganization of state institutions reflected the government's determination to reduce the influence of independent religious authorities. Although Alevi ocaks differed significantly from Sunni religious orders in terms of structure and function, the legal environment created by the law contributed to significant changes in their institutional position within society.

The third section analyzes the transformation of Alevi ocaks after the enactment of the law. Particular attention is given to the changing role of dedes, the gradual weakening of traditional ocak structures, and transformations in religious practices and cultural transmission. The findings suggest that the authority once exercised by traditional religious leaders declined over time as state institutions expanded and modern educational systems became more influential. Similarly, the social functions of ocaks gradually diminished as new forms of administration and social organization emerged.

The fourth section evaluates the effects of urbanization, migration, and modernization on Alevi identity. Beginning in the second half of the twentieth century, large-scale migration from rural areas to urban centers altered the social environment in which traditional ocak structures had operated. As a result, new institutional forms such as associations, foundations, and cemevis emerged. These institutions assumed many of the functions previously carried out by ocaks and contributed to the increasing public visibility of Alevi identity. The study argues that cemevis became important centers for religious, cultural, and social activities while simultaneously reflecting the adaptation of Alevi communities to modern urban life.

The findings demonstrate that the transformation of Alevi ocaks after 1925 should not be interpreted simply as a process of decline or institutional disappearance. Rather, it represents a complex process of adaptation and restructuring in response to changing political, legal, and social conditions. Although traditional institutions lost some of their former influence, Alevi communities developed new organizational forms that enabled them to preserve their religious and cultural identity.

In conclusion, Law No. 677 played an important role in reshaping the institutional environment in which Alevi ocaks functioned. However, the transformation of these institutions was also significantly influenced by broader processes such as modernization, urbanization, education, and migration. Therefore, the history of Alevi ocaks in the Republican period should be understood not merely as a story of institutional decline but as a dynamic process of continuity, adaptation, and renewal.

Giriş

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de devletin toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmeyi amaçladığı kapsamlı bir modernleşme ve merkezileşme süreci ivmelenmiştir. Osmanlı Devleti'nden devralınan kurumsal mirasın yeni rejimin temel ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi, Cumhuriyet kadrolarının öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Bu süreçte hukuk, eğitim, idare ve din alanında gerçekleştirilen reformlarla geleneksel kurumların devlet içindeki konumu yeniden tanımlanmış; özellikle din-devlet ilişkilerinin laiklik ilkesi çerçevesinde yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır.¹ Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılaplar hem idari ve hukuki değişiklikleri ve hem de toplumsal hayatın modernleşmesi ve kamusal alanın dini otoritelerden bağımsız olarak yeniden örgütlenmesini hedefleyen bütüncül bir dönüşüm programıdır.²

Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca dini ve sosyal hayatın önemli unsurlarından biri olan tekke ve zaviyeler, tasavvufi faaliyetlerin yürütüldüğü; eğitim, dayanışma, kültürel aktarım ve yerel otoritenin oluşumunda da etkili yapılarıydı. Bununla birlikte XIX. yüzyıldan itibaren hız kazanan modernleşme hareketleri ve devletin merkezileşme politikaları, bu kurumların geleneksel işlevlerinin yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Tanzimat'tan itibaren devlet, dini kurumları daha sıkı bir denetim altına alma eğilimi göstermiş; II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemlerinde devam eden bu yaklaşım, Cumhuriyet'in ilanından sonra daha sistematik bir devlet politikası hâline gelmiştir.³ Bu bağlamda tekke ve zaviyelerin kapatılması, ani bir kararın sonucu olmaktan ziyade, Osmanlı'nın son döneminde başlayan merkezileşme anlayışının Cumhuriyet dönemindeki en belirgin yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.⁴

Cumhuriyet yönetiminin din politikalarının temel hedeflerinden biri, dini otoritenin kamusal ve siyasal alan üzerindeki belirleyici etkisini sınırlandırarak laik devlet anlayışını kurumsallaştırmaktır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen reformlar arasında yer alan 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 Sayılı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun", dini kurumların hukuki statüsünü yeniden düzenleyen en önemli yasal metinlerden biri olmuştur. Kanun ile tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış; şeyhlik, dedelik, babalık, çebeilik, seyyidlik gibi çeşitli dini unvanların kamusal kullanımına son verilmiştir.⁵ Böylece dini otoritenin geleneksel örgütlenme biçimleri üzerinde doğrudan etkili olan yeni bir hukuki çerçeve oluşturulmuş ve Cumhuriyet'in laikleşme politikalarının kurumsal zemini güçlendirilmiştir.⁶ Yine Osmanlı döneminde dini, sosyal ve kültürel hayatın önemli unsurlarından biri olan tarikat

¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 244-257; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, 239-292.

² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 79-96; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 447-470.

³ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005), 23-56; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 85-112.

⁴ Ahmet Güler, *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020), 35-62; Yasemin Pacalioğlu, *To Pluck a Rose from Gâf and Lâm: On the Dissolution of the Dervish Lodges in Turkey* (Yüksek Lisans Tezi, University of Colorado, 2019), 12-24.

⁵ 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925; Resmi Gazete, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

⁶ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 89-96; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 252-257.

teşkilatlanmasının hukuki varlığı sona erdirilmiş, din hizmetlerinin devlet denetimi altında yürütülmesi esas alınmıştır.⁷

Kanunun kapsamı incelendiğinde doğrudan Alevilik, Alevi ocakları veya ocak sistemine ilişkin herhangi bir düzenleme içermediği görülmektedir. Kanun metni esas itibarıyla tekke ve zaviye teşkilatlarını hedef almakta olup, Alevi inanç geleneğinin temel kurumsal yapısını oluşturan ocak sistemi hakkında açık bir hüküm ihtiva etmemektedir. Bu durum, literatürde Alevi ocaklarının 677 Sayılı Kanun'dan etkilenme biçimine ilişkin farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir kısım araştırmacılar kanunun Alevi ocaklarını doğrudan kapsamadığını savunurken, diğerleri ise dedelik kurumunun kamusal görünürlüğü ve geleneksel dinî otoriteyi sınırlandırması bakımından dolaylı fakat önemli sonuçlar doğurduğunu ileri sürmektedir.⁸

Alevi ocak sistemi, tarihsel süreç içerisinde dinî ritüelleri yürüten bir kurumdur; inanç aktarımını sağlayan, toplumsal dayanışmayı örgütleyen, uyuşmazlıkları çözen ve sözlü kültürü kuşaktan kuşağa aktaran çok yönlü bir otorite mekanizması olarak gelişmiştir. Dedeler, bağlı bulundukları ocakların temsilcileri sıfatıyla talip topluluklarıyla sürekli ilişki içinde bulunmuş; cem erkânının yürütülmesinden sosyal düzenin korunmasına kadar geniş bir görev alanına sahip olmuştur. Bu yönüyle ocak sistemi, klasik tarikat yapılanmalarından farklı bir örgütlenme modeline sahip olmakla birlikte, dinî otoriteyi temsil eden geleneksel bir kurum niteliği taşımaktadır.⁹

Ahmet Yaşar Ocak, Anadolu'daki tasavvufî geleneklerin tarihsel gelişimini değerlendirirken, tarikat kurumlarının birbirinden farklı örgütlenme biçimlerine sahip olduğunu ve bunların aynı hukuki kategori içerisinde değerlendirilmesinin her zaman mümkün olmadığını belirtmektedir. Benzer şekilde Ali Yaman ve Mehmet Ersal da Alevi ocaklarının hiyerarşik yapısının klasik tekke teşkilatından ayrıldığını, dedelik kurumunun soy bağı, irşat yetkisi ve ocak silsilesi üzerine kurulu kendine özgü bir kurumsal yapı oluşturduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla 677 Sayılı Kanun'un Alevi ocaklarına etkisini değerlendirirken, kanunun lafzından ziyade Cumhuriyet'in laikleşme ve merkezileşme politikalarının geleneksel dinî otorite üzerindeki uzun vadeli sonuçlarını dikkate almak gerekmektedir.¹⁰

Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların büyük ölçüde Alevi inanç sistemi, dedelik kurumu, ocak teşkilatı, ritüeller ve kimlik tartışmaları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Mélikoff, Ocak, Dressler, Shankland, Massicard, Yaman ve Ersal gibi araştırmacılar Aleviliğin tarihsel gelişimi, inanç yapısı ve toplumsal örgütlenmesine ilişkin önemli katkılar sunmuş; buna karşılık 677 Sayılı Kanun'un Alevi ocak sistemi üzerindeki etkileri çoğunlukla dolaylı değerlendirmeler içerisinde ele alınmıştır. Benzer şekilde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin çalışmalar da ağırlıklı olarak Bektaşilik, tarikat

⁷ 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925; Resmi Gazete, Sayı: 243, 13 Aralık 1925.

⁸ Pacaloğlu, *To Pluck a Rose from Gâf and Lâmi*; Rabia Harmanşah, *Facts, Meanings and Cosmologies: Bektashi Responses to the Abolition of Religious Orders in 1925* (Yüksek Lisans Tezi, METU, 2006).

⁹ Ali Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar* (İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Vakfı Yayınları, 2004), 79-85; Mehmet Ersal, *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi – Çubuk Havzası Örneği* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 137-143; Ayfer Karakaya-Stump, *The Kizilbash/Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020), 256-275.

¹⁰ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 18-20; Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-85; Ersal, *Alevilik*, 137-143.

yapıları ve Cumhuriyet'in din politikaları çerçevesinde şekillenmiş; Alevi ocaklarının bu süreçte yaşadığı kurumsal dönüşüm müstakil bir araştırma konusu olarak yeterince incelenmemiştir.¹¹

Cumhuriyet döneminde özellikle dedelik kurumunun kamusal görünürlüğü azalması, kırsal toplumsal yapının çözülmesi, kentleşme, göç hareketleri ve modern eğitim kurumlarının yaygınlaşması gibi gelişmeler, ocak sisteminin tarihsel fonksiyonlarını yeniden şekillendirmiştir. Dolayısıyla Alevi ocaklarında meydana gelen dönüşüm yalnızca 677 Sayılı Kanun'un hukukî sonuçlarıyla açıklanabilecek bir olgu olmayıp, Cumhuriyet döneminde gerçekleşen siyasal, toplumsal ve kültürel değişimlerin birlikte değerlendirilmesini gerektiren çok boyutlu bir süreçtir.¹²

Bu araştırma, söz konusu dönüşümü tarihsel süreklilik ve değişim perspektifinden ele alarak 677 Sayılı Kanun'un Alevi ocakları üzerindeki etkilerini hukukî, tarihsel, sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e uzanan süreçte ocak sisteminin tarihsel gelişimi ortaya konulacak; ardından 677 Sayılı Kanun'un hazırlanış süreci, kapsamı ve uygulanması değerlendirilecek; son olarak ise kanunun Alevi ocaklarının kurumsal yapısı, dedelik kurumu ve toplumsal işlevleri üzerindeki etkileri mevcut literatür, resmî belgeler ve ilgili akademik çalışmalar ışığında analiz edilecektir. Böylece çalışma, kanunun doğrudan düzenlemediği bir inanç kurumunun Cumhuriyet'in modernleşme politikaları karşısında geçirdiği dönüşümü disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu araştırmada tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiş; konu çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmanın temel veri kaynaklarını 677 Sayılı Kanun, TBMM Zabıt Ceridesi, Resmî Gazete, konuya ilişkin birincil resmî belgeler ile Alevilik, Bektaşilik, tekke ve zaviye kurumları üzerine hazırlanmış akademik eserler oluşturmaktadır. Bunun yanında Cumhuriyet dönemi din politikaları, laikleşme süreci ve Alevi ocaklarının kurumsal dönüşümüne ilişkin mevcut literatür tarihsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Böylece hukukî düzenlemelerin Alevi ocak sistemi üzerindeki tarihsel, toplumsal ve kültürel yansımaları da birlikte incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, süreklilik ve değişim yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilerek 677 Sayılı Kanun sonrasında Alevi ocaklarının geçirdiği dönüşümün nedenleri ve sonuçları bütüncül bir perspektifle ortaya konulmuştur.

1. Alevi Ocak Sisteminin Tarihsel ve Kurumsal Yapısı

1.1. Alevi Ocak Kavramı ve Ocak Sisteminin Ortaya Çıkışı

Anadolu Aleviliğinde ocak sistemi, Ehl-i Beyt soyuna dayandığı kabul edilen dede aileleri etrafında şekillenmiş; bu aileler, kendilerine bağlı talip topluluklarının dini, ahlaki ve sosyal yaşamını yönlendiren otorite merkezleri hâline gelmiştir. Bu yönüyle ocak, yalnızca soy bağına dayalı bir aidiyet yapısını değil, aynı

¹¹ İrene Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1998); Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 18-20; Markus Dressler, *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 1-18; David Shankland, *The Alevi in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition* (London: Routledge, 2003), 1-26; Elise Massicard, *The Alevi in Turkey and Europe*, 1-20; Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-85; Ersal, *Alevilik*, 137-143.

¹² Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi: Sıradanlaşma ve Gündelik Hayat* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 45-83; İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 121-146; Pacalioğlu, *To Pluck a Rose from Gâf and Lâm*, 45-67.

zamanda belirli erkânın, inanç geleneğinin ve dinî meşruiyetin sürdürüldüğü kurumsal bir yapıyı ifade etmektedir.¹³

Ocak kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlarda kullanılmış olmakla birlikte, Alevilik bağlamında daha çok dedelik makamını temsil eden aileleri ifade etmektedir. Ali Yaman'a göre ocak, pir, mürşit, rehber ve dede gibi dinî hizmetleri yerine getiren ailelerin ortak adıdır ve bu ailelere mensup kişiler "ocakzâde" olarak adlandırılmaktadır. Mehmet Ersal ise ocak sistemini, On İki İmam silsilesine dayanan karizmatik bir inanç önderi etrafında oluşmuş, kendisine bağlı talip toplulukları bulunan, belirli bir erkân ve hiyerarşik düzen içerisinde işleyen kurumsal bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, ocak sisteminin yalnızca soy esasına değil, aynı zamanda dinî otorite, erkân ve toplumsal meşruiyet üzerine kurulu bir organizasyon olduğunu göstermektedir.¹⁴

Ocak sisteminin oluşumuna ilişkin literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre ocaklar doğrudan Ehl-i Beyt soyundan gelen aileler tarafından oluşturulmuştur. Diğer bir yaklaşım ise Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Horasan ve Orta Asya'dan gelen Türkmen dervişleri ile ocakzâde ailelerinin zaman içerisinde kurumsallaşarak bugünkü yapıya ulaştığını ileri sürmektedir. Bunun yanında Hacı Bektaş Veli çevresinde şekillenen inanç çevrelerinin ocak sisteminin gelişimine önemli katkılar sağladığı da ifade edilmektedir. Ancak bütün bu görüşler, ocak sisteminin uzun tarihsel süreç içerisinde oluşan dinamik bir kurum olduğu konusunda ortaklaşmaktadır.¹⁵

Alevi ocaklarının tarihsel işlevi yalnızca dinî liderlikten ibaret değildir. Dedeler, bağlı bulundukları ocak adına cem erkânını yürütmüş, musahiplik ilişkilerini düzenlemiş, toplumsal uyumsuzlukları çözmüş, düşkünlük hükümlerini uygulamış ve sözlü kültürün sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bu nedenle ocak sistemi, Alevi toplumunda hem dini hem de sosyal otoritenin merkezini oluşturmuş; inanç esaslarının korunması kadar toplumsal dayanışmanın devamlılığında da belirleyici bir rol üstlenmiştir.¹⁶

1.2. Dedelik Kurumu ve Ocak Hiyerarşisi

Dedeler, geleneksel anlayışa göre Hz. Ali ve On İki İmam soyundan geldiklerine inanılan ocakzâde ailelere mensup olup, sahip oldukları dinî otoriteyi bilgi ve eğitimin yanında soy bağı aracılığıyla devralmaktadır. Bu yönüyle dedelik makamı, klasik din adamlığı anlayışından farklı olarak karizmatik meşruiyet ile nesep esasının birleştiği özgün bir kurumsal yapı ortaya koymaktadır.¹⁷

Alevi toplumunda dedeler, düşkünlük hükümlerinin uygulanması ve toplumsal uyumsuzlukların çözümünde hakemlik görevini de üstlenmektedirler. Böylece dedelik kurumu, dinî işlevlerinin yanında sosyal, kültürel ve hukuki nitelik taşıyan görevleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum, ocak sisteminin yalnızca ibadet eksenli bir yapılanma olmadığını; Alevi toplumunun kurumsal örgütlenmesini sağlayan çok yönlü bir yapı olduğunu göstermektedir.¹⁸

¹³ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 137-138; Ersal, *Alevilik*, 137-143.

¹⁴ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 138; Ersal, *Alevilik*, 143.

¹⁵ Ersal, *Alevilik*, 143-148; Karakaya-Stump, *The Kizilbash/Alevis*, 256-275.

¹⁶ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-85; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 211-220.

¹⁷ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 61-78, 79-85; Kaplan, *Alevilik*, 205-220.

¹⁸ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-85; Ersal, *Alevilik*, 143-152.

Ocak sistemi belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde faaliyet göstermektedir. Her ocak, kendisine bağlı talip topluluklarıyla birlikte dini ve sosyal ilişkilerini sürdürmekte; bazı bölgelerde müşid, pir ve rehber makamlarından oluşan üçlü hiyerarşik yapı uygulanmaktadır. Bu yapı içerisinde müşid en üst dinî otoriteyi temsil ederken, pir talip topluluklarının doğrudan dinî rehberliğini üstlenmekte, rehber ise talip ile pir arasındaki ilişkiyi düzenleyen yardımcı bir makam olarak görev yapmaktadır. Bununla birlikte Anadolu'nun farklı bölgelerinde ocak teşkilatının işleyişi ve hiyerarşik yapısı değişiklik gösterebilmektedir.¹⁹

Dedelerin erkân bilgisine hâkim olmaları, cem ibadetini usulüne uygun biçimde yürütebilmeleri, toplumsal saygınlığa sahip olmaları ve bağlı bulundukları ocak geleneğini sürdürebilmeleri de büyük önem taşımaktadır. Geleneksel Alevi toplumunda dedelerin otoritesi yazılı hukuk kurallarından ziyade sözlü kültür, erkân ve toplumsal rızalık ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Böylece dedeler, inanç önderi olmanın yanında toplumsal uzlaşmayı sağlayan arabulucular olarak da görev yapmışlardır.²⁰

Ocak sisteminin devamlılığını sağlayan temel unsur ise talip-dede ilişkisidir. Her talip, belirli bir ocağa bağlı kabul edilmekte ve dinî hizmetlerini yalnızca bağlı bulunduğu ocağın dedesinden almaktadır. Bu bağ, bireysel tercih esasına göre değil, tarihsel ve soy temelli aidiyet çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla Alevi ocak sistemi, klasik tarikat yapılarındaki gönüllü intisap anlayışından farklı olarak kalıtsal aidiyet esasına dayanan kapalı bir örgütlenme modeli ortaya koymaktadır. Bu özellik, Alevi ocaklarını Osmanlı dönemindeki tekke ve zaviye teşkilatlarından ayıran en önemli kurumsal farklılıklardan biri olarak değerlendirilmektedir.²¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar büyük ölçüde kırsal topluluklar içerisinde varlığını sürdüren dedelik kurumu, modernleşme, kentleşme ve göç süreçleriyle birlikte yeni toplumsal şartlarla karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel otorite alanının daralması, ulaşım ve iletişim imkânlarının değişmesi, zorunlu eğitim uygulamaları ve devlet kurumlarının toplumsal hayatta daha belirgin hâle gelmesi, dedelerin tarihsel işlevlerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte dedelik kurumu, bütün dönüşümlere rağmen Alevi kimliğinin ve ocak sisteminin temel unsurlarından biri olmayı sürdürmüş; özellikle cem erkânı ve kültürel hafızanın korunmasında merkezi rolünü muhafaza etmiştir.²²

1.3. Alevi Ocaklarının Tekke ve Tarikat Yapılarından Farkı

Osmanlı dinî hayatında tekke ve zaviyeler, tarikatların faaliyet gösterdiği kurumsal merkezler olarak önemli bir yer işgal etmiştir. Bu yapılar, belirli bir tarikat silsilesine bağlı şeyh veya postnişinler tarafından yönetilmiş; vakıf gelirleriyle desteklenen, mürid kabulüne açık ve devlet tarafından hukukî statüsü tanınan kurumlar olarak faaliyet göstermiştir. Tarikat mensupları gönüllü intisap yoluyla bu yapılara katılmakta, tasavvufî eğitim sürecini belirli bir silsile içerisinde tamamlamaktaydı.²³ Dolayısıyla tekke ve zaviyeler, kurumsal işleyişleri bakımından vakıf sistemi, şeyhlik makamı ve mürid ilişkisi üzerine kurulu örgütlenmeler olarak değerlendirilmektedir.

¹⁹ Ersal, *Alevilik*, 152-160; Karakaya-Stump, *The Kizilbash/Alevis in Ottoman Anatolia*, 260-280.

²⁰ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 85-94; Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, 128-140.

²¹ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 137-145; Ersal, *Alevilik*, 160-168.

²² Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 45-83; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 135-165.

²³ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 18-20; Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, 143-165.

Buna karşılık Alevi ocak sistemi, klasik tarikat yapılanmalarından farklı tarihsel ve kurumsal özelliklere sahiptir. Ocaklar, herhangi bir vakfa bağlı olarak faaliyet gösteren dini kurumlar olmayıp, Ehl-i Beyt soyuna dayandığı kabul edilen ocakzade aileler etrafında şekillenen inanç merkezleridir. Dedelik makamı, şeyhlik kurumundan farklı olarak bireysel intisap veya eğitim sonucunda kazanılan bir görev değil; soy bağı, ocak silsilesi ve toplumsal kabul esasına dayanan dinî bir otoritedir.²⁴ Bu nedenle Alevi toplumunda dedelik makamı ile tarikat şeyhliği arasında benzer dinî işlevler bulunmakla birlikte, kurumsal yapı ve meşruiyet kaynakları bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Tekke ve tarikat sisteminde müridler, kendi iradeleriyle belirli bir tarikata bağlanırken Alevi ocak sisteminde taliplerin belirli bir ocağa mensubiyeti doğuştan kazanılan tarihsel bir aidiyet niteliği taşımaktadır. Talip ile dede arasındaki ilişki, bireysel tercih esasına değil, kuşaktan kuşağa aktarılan ocak bağlılığına dayanmaktadır. Bu yönüyle ocak sistemi, gönüllü üyelik esasına göre örgütlenen tarikat yapılarından ayrılmaktadır. Aynı şekilde ocakların faaliyetleri belirli bir tekke binası veya zaviye çevresinde değil; talip topluluklarının yaşadığı yerleşim alanlarında ve cem erkânının icra edildiği mekânlarda sürdürülmektedir. Dolayısıyla ocak sistemi, fiziksel bir kurumdan ziyade inanç topluluğu etrafında şekillenen sosyal ve dinî bir örgütlenme modeli ortaya koymaktadır.²⁵

Bu kurumsal farklılıklar dikkate alındığında, 677 Sayılı Kanun'un doğrudan Alevi ocaklarını hedef aldığı söylenemez. Nitekim kanun metni incelendiğinde yasaklamanın tekke, zaviye ve türbeler ile bunlara bağlı unvanları kapsadığı; Alevi ocakları veya dedelik kurumuna ilişkin açık bir hükme yer verilmediği görülmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet'in laikleşme politikaları kapsamında geleneksel dinî otoritenin kamusal alandaki görünürlüğünün sınırlandırılması, din hizmetlerinin devlet denetimi altında yeniden düzenlenmesi ve tarikat merkezlerinin kapatılması, Alevi ocaklarının da faaliyet alanını dolaylı biçimde etkilemiştir. Bu nedenle ocak sisteminde meydana gelen dönüşümü yalnızca kanunun lafzına indirgemek yerine, erken Cumhuriyet döneminin genel din politikaları içerisinde değerlendirmek daha isabetli görünmektedir.²⁶

Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen hukuki ve idarî reformlar, yalnızca tarikat kurumlarını değil, geleneksel dinî otoritenin farklı biçimlerini de etkileyen kapsamlı bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Köy topluluklarının çözülmesi, zorunlu eğitim uygulamaları, şehirleşme, iç göç hareketleri ve iletişim imkânlarının gelişmesi gibi toplumsal değişimler, dedelerin tarihsel işlevlerini yeniden tanımlamış; ocak sisteminin kapalı sosyal yapısı zamanla farklılaşmıştır. Bu dönüşüm sonucunda dedelik kurumu varlığını sürdürmekle birlikte, geçmişte sahip olduğu yargısal, idarî ve toplumsal otoritenin önemli bir kısmını kaybetmiş; daha çok inanç önderliği ve kültürel temsil işlevleri ön plana çıkmıştır.²⁷

Dolayısıyla 677 Sayılı Kanun ile Alevi ocakları arasındaki ilişki, doğrudan hukukî yasaklama temelinde değil, Cumhuriyet'in laikleşme ve merkezileşme politikalarının geleneksel dinî kurumlar üzerindeki dolaylı etkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, hem kanunun kapsamını doğru biçimde ortaya koymakta hem de Alevi ocaklarının Cumhuriyet dönemindeki dönüşümünü tarihsel gerçeklik içerisinde

²⁴ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-85, 137-145; Ersal, *Alevilik*, 137-160.

²⁵ Karakaya-Stump, *The Kizilbash/Alevis in Ottoman Anatolia*, 256-280; Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 137-145.

²⁶ 677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Kanun No. 677, Kabul Tarihi: 30 Kasım 1925; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925; Resmi Gazete, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

²⁷ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*: 45-83; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 135-165.

açıklamaya imkân sağlamaktadır. Böylece Alevi ocaklarının tekke ve tarikat yapılarıyla özdeşleştirilmesinden kaynaklanan kavramsal karışıklık giderilmekte ve çalışmanın temel problematiği daha açık bir biçimde ortaya konulmaktadır.

1.4. 677 Sayılı Kanun Sonrasında Alevi Ocaklarının Dönüşümü

677 sayılı kanunda dedelik unvanının da zikredilmiş olması, Alevi ocaklarının doğrudan yasaklandığı anlamına gelmemektedir. Kanunun hazırlanış amacı ve gerekçesi incelendiğinde hedef alınan yapının esas itibarıyla tekke ve tarikat teşkilatları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte geleneksel dinî otoriteyi temsil eden bütün kurumlar gibi Alevi dedeleri de yeni hukukî ve siyasal ortamdan etkilenmiştir. Bu etki, doğrudan bir yasaklamadan ziyade, dinî otoritenin kamusal görünürlüğü'nün azalması ve geleneksel kurumların faaliyet alanlarının daralması şeklinde ortaya çıkmıştır.²⁸ Diğer bir deyişle geleneksel toplum yapısında dedelerin üstlendiği dinî rehberlik, toplumsal denetim ve uyumsuzluk çözme görevleri zaman içerisinde devlet kurumları tarafından yerine getirilmeye başlanmış; böylece dedelerin toplumsal otorite alanı daralmıştır.²⁹

Alevi ocaklarının tamamen işlevsiz hâle geldiğini söylemek mümkün değildir. Aksine birçok bölgede dedelik kurumu, cem erkânının yürütülmesi, musahiplik ilişkilerinin sürdürülmesi, inanç esaslarının yeni kuşaklara aktarılması ve kültürel hafızanın korunması gibi temel görevlerini devam ettirmiştir. Ancak bu faaliyetler geçmiş dönemlere kıyasla daha çok özel yaşam alanına çekilmiş; kamusal görünürlüğü sınırlanmış bir inanç pratiği hâline gelmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan sonra hız kazanan iç göç hareketleri ve kentleşme süreci, ocak-talip ilişkilerinin geleneksel yapısını yeniden şekillendirmiş; şehirlerde yaşayan Alevi toplulukları için yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmıştır.³⁰

1980'li yıllardan itibaren Alevilik üzerine yürütülen akademik çalışmaların artması, dernek ve vakıf örgütlenmelerinin yaygınlaşması ve Alevi kimliğinin kamusal alanda daha görünür hâle gelmesiyle birlikte dedelik kurumu da yeni bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde birçok ocak, geleneksel işlevlerini modern şehir hayatının koşullarına uyarlamaya çalışmış; dedeler Alevi kimliğini temsil eden kültürel aktörler olarak da ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, 677 Sayılı Kanun sonrasında başlayan dönüşüm sürecinin tek yönlü bir gerilemeden ibaret olmadığını; farklı tarihsel dönemlerde değişen toplumsal şartlara bağlı olarak yeniden şekillendiğini göstermektedir.³¹

2. 677 Sayılı Kanun'un Hukukî Çerçevesi ve Alevi Ocaklarının Konumu

Millî Mücadele'nin ardından kurulan yeni devlet, egemenliğin kaynağını dinî meşruiyetten ziyade millet iradesine dayandıran modern bir ulus-devlet modeli inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda gerçekleştirilen reformlar yalnızca devlet teşkilatını yeniden düzenlemekle sınırlı kalmamış; eğitim, hukuk, din-devlet ilişkileri ve toplumsal örgütlenme alanlarında da köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir.³² Bu

²⁸ Pacaloğlu, *To Pluck a Rose from Gâf and Lâf*: 45-67; Harmanşah, *Facts, Meanings and Cosmologies*.

²⁹ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 45-83; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 135-165.

³⁰ Yaman, *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*, 79-94; Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, 128-146.

³¹ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 83-112; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 167-198.

³² Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 145-149.

kapsamda Osmanlı toplumunda dinî hayatın örgütlenmesinde önemli bir yere sahip olan tekke, zaviye ve tarikat yapıları da yeni devlet anlayışı içerisinde yeniden değerlendirilmiştir.³³

Bu dönüşüm sürecinin ilk önemli adımlarından biri, 3 Mart 1924 tarihinde Hilafetin kaldırılması, Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin ilgası ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü olmuştur. Böylece din hizmetleri Diyanet İşleri Reisliği bünyesinde yeniden örgütlenirken eğitim sistemi Maarif Vekâleti'nin yönetimi altında birleştirilmiştir. Cumhuriyet yönetimi bu düzenlemelerle hem din hizmetlerini merkezî devlet denetimine almayı hem de eğitim ve hukuk alanında farklı otoritelerin varlığına son vermeyi amaçlamıştır.³⁴ Bu reformların devamı niteliğinde kabul edilen 677 sayılı kanun, TBMM'deki görüşmelerde yeni devletin laik ve merkezî yapısını güçlendirecek bir adım olarak değerlendirilmiştir.³⁵ Yani kanun, yalnızca bir güvenlik tedbiri değil, uzun süreye yayılan modernleşme ve merkezileşme sürecinin hukukî bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.³⁶

2.1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Din-Devlet İlişkilerinin Yeniden Düzenlenmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte gerçekleştirilen reformların önemli bir bölümü, devlet ile din arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesine yönelik olmuştur. Bu durum, dinî otoritenin devlet teşkilatı içerisinde önemli bir yer edinmesine neden olmuş; özellikle tekke, zaviye ve tarikatlar toplumun dinî olduğu kadar sosyal ve kültürel hayatında da etkili kurumlar hâline gelmiştir.³⁷ Erik Jan Zürcher'e göre erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların temel amacı, farklı güç odaklarının yerine merkezî devlet otoritesini hâkim kılmak ve siyasal birliği güçlendirmektir.³⁸ Benzer şekilde Feroz Ahmad da Cumhuriyet kadrolarının laikleşmeyi yalnızca dinî bir mesele olarak değil, devletin modernleşme ve merkezileşme programının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirdiğini belirtmektedir.³⁹

Bu süreçte tekke ve zaviyeler de yeni devlet anlayışı çerçevesinde yeniden değerlendirilen kurumlar arasında yer almıştır. Osmanlı toplumunda tarikatlar yalnızca tasavvufî faaliyetlerin yürütüldüğü yapılar olmayıp; sosyal yardımlaşma, eğitim, misafirperverlik ve yerel toplumsal dayanışma gibi işlevler de üstlenmekteydi. Bununla birlikte Cumhuriyet yöneticileri, bu kurumların bağımsız dinî otorite üretme kapasitesini merkezî devlet yapısıyla bağdaşmayan bir unsur olarak görmeye başlamıştır. Bernard Lewis'e göre Cumhuriyet yönetimi, dinî hayatı tamamen ortadan kaldırmayı değil, devlet denetimi dışında gelişen dinî otoriteleri sınırlandırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle tekke ve zaviyeler yeni hukuk düzeni içerisinde yeniden tanımlanması gereken kurumlar olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰

Söz konusu yaklaşım yalnızca Türkiye'ye özgü bir gelişme olarak da değerlendirilmemelidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan merkezileşme politikaları, taşradaki yarı özerk dinî ve idarî yapıların devlet denetimine alınmasını hedeflemişti. Cumhuriyet yönetimi bu süreci daha ileri bir aşamaya taşıyarak dinî kurumların hukukî statüsünü yeniden belirlemiş ve devletin egemenlik alanını

³³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 243-248; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

³⁴ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 261-267; Resmi Gazete, Sayı 63, 6 Mart 1924.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925, 247-250; Resmi Gazete, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

³⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt III: *İttihat ve Terakki* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989), I-V.

³⁷ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, 145-149.

³⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 243-248.

³⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

⁴⁰ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 267-270.

genişletmiştir. Dolayısıyla 677 Sayılı Kanun, ani bir siyasi kararın ürünü olmaktan ziyade Tanzimat'tan itibaren gelişen merkezileşme politikalarının Cumhuriyet dönemindeki devamı olarak değerlendirilmelidir.

Nitekim 1925 yılına gelindiğinde Cumhuriyet yönetimi, gerçekleştirdiği reformların kurumsal bütünlüğünü sağlayacak yeni hukukî düzenlemeler hazırlamaktaydı. Tekke ve zaviyelerin faaliyetlerinin devam etmesi, Cumhuriyet kadroları tarafından dinî otoritenin devlet dışında örgütlenmeye devam etmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu nedenle 677 sayılı kanun, önceki reformların doğal devamı niteliğinde görülmüş ve laikleşme politikalarının önemli halkalarından biri hâline gelmiştir. Kanunun hazırlanış sürecinin anlaşılması, yalnızca hukuk tarihini değil, Cumhuriyet'in din politikalarının gelişimini anlamak açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle bir sonraki başlıkta kanunun kabul süreci, hazırlanış gerekçeleri ve TBMM'deki tartışmalar ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2. 677 Sayılı Kanun'un Kabul Süreci ve Hukukî Gerekçesi

1925 yılına gelindiğinde Cumhuriyet yönetimi, inkıpların uygulanmasını zorlaştırabilecek bütün kurumsal yapıların yeniden düzenlenmesini gündemine almıştır. Aynı yıl meydana gelen Şeyh Said İsyanı, devletin güvenlik politikalarını doğrudan etkileyen önemli gelişmelerden biri olmuş ve hükümetin dinî otorite ile siyasi otorite arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. İsyanın yalnızca askerî bir güvenlik problemi olarak değil, yeni rejimin otoritesine yönelmiş bir meydan okuma olarak algılanması, sonraki hukukî düzenlemelerin hazırlanmasında belirleyici olmuştur.⁴¹ Bu gelişmeler üzerine 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanunu kabul edilmiş ve hükümete kamu düzenini bozduğu değerlendirilen faaliyetlere karşı geniş yetkiler tanınmıştır. Kanun, doğrudan tekke ve zaviyeleri hedef almamakla birlikte, Cumhuriyet yönetiminin kamu düzeni, devlet otoritesi ve siyasal istikrarı önceleyen yaklaşımının hukukî temelini oluşturmuştur.⁴²

Takrir-i Sükûn sonrasında gerçekleştirilen uygulamalar incelendiğinde, Cumhuriyet yöneticilerinin meseleyi yalnızca güvenlik ekseninde ele almadıkları görülmektedir. Nitekim Başbakan İsmet Paşa ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli konuşmalarında da vurgulandığı üzere, yeni devletin hedefi çağdaş, merkezî ve hukuk temelli bir yönetim anlayışını yerleştirmektir. Bu doğrultuda devlet dışında bağımsız dinî otorite oluşturan kurumların hukukî statüsünün yeniden belirlenmesi, inkılap programının tamamlayıcı unsurlarından biri olarak değerlendirilmiştir.⁴³

Şeyh Said İsyanı sonrasında kurulan İstiklâl Mahkemeleri, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve olağanüstü yetkilere dayalı uygulamalar, Cumhuriyet'in merkezileşme sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen inkıplar, güçlü bir yürütme anlayışı ve tek parti rejiminin kurumsallaşmasıyla birlikte uygulanmıştır. Bu siyasal atmosfer içerisinde tekke ve zaviyelerin geleceği de yalnızca dinî kurumlar bağlamında değil, devletin merkezileşme ve kamu düzenini sağlama politikaları çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır.⁴⁴

TBMM Zabıt Ceridesi incelendiğinde milletvekillerinin konuşmalarında özellikle üç temel gerekçenin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, devlet otoritesinin tek elde toplanması ve kamu yönetiminde çok

⁴¹ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 113-177.

⁴² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 243-248.

⁴³ Takrir-i Sükûn Kanunu, 4 Mart 1925; Resmi Gazete, 4 Mart 1925.

⁴⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 333-334.

başlılığın önlenmesi düşüncesidir. İkinci gerekçe, dinî kisve ve unvanların siyasi veya şahsî nüfuz elde etmek amacıyla kullanılmasının engellenmesidir. Üçüncü gerekçe ise Cumhuriyet inkılaplarının uygulanmasını kolaylaştıracak hukukî zeminin oluşturulmasıdır. Dolayısıyla kanun yalnızca tekke ve zaviyelerin kapatılmasını öngören bir düzenleme olmayıp, Cumhuriyet'in laiklik ve merkezileşme politikalarının hukukî tamamlayıcısı niteliğindedir.⁴⁵

2.3. 677 Sayılı Kanun'un Kapsamı: Tekke, Zaviye, Türbe ve Dinî Unvanlar

Kanun tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında yapılan konuşmalarda, tekke ve zaviyelerin siyasi ve toplumsal nüfuz alanları oluşturabilen yapılar olarak değerlendirildiği görülmektedir. Kanunun kabul gerekçesinde devlet otoritesinin güçlendirilmesi, din hizmetlerinin kamu düzeni içerisinde yürütülmesi ve farklı dinî otorite merkezlerinin hukukî statüsünün ortadan kaldırılması temel hedefler arasında gösterilmiştir. Bu nedenle düzenleme, Cumhuriyet yönetiminin merkezî devlet anlayışını pekiştiren hukukî reformlardan biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁶

Kanunun birinci maddesiyle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan bütün tekke ve zaviyelerin kapatıldığı hükme bağlanmış; şeyhlik, dervişlik, dedelik, babalık, çelebilik, halifelik, seytlik ve türbedarlık gibi geleneksel dinî unvanların kullanılması yasaklanmıştır. Böylece yalnızca kurumlar ortadan kaldırılmış, bu kurumların temsil ettiği dinî otorite biçimlerinin hukukî meşruiyeti de sona erdirilmiştir. Kanun, dinî hayatın devlet denetimi dışında örgütlenmesini engelleyerek din hizmetlerinin tek merkezden yürütülmesini hedeflemiştir.⁴⁷

Ahmet Yaşar Ocak'a göre, Cumhuriyet yönetiminin tekke ve zaviyelere yönelik politikası yalınkat güvenlik kaygılarıyla açıklanamaz; Osmanlı'dan devralınan dinî ve toplumsal yapının modern ulus-devlet anlayışı doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenle tekke ve zaviyelerin kapatılması, Cumhuriyet'in laik toplum projesinin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir.⁴⁸ Benzer şekilde Bernard Lewis de Cumhuriyet kadrolarının dinî otoriteyi kamusal ve siyasi alandan uzaklaştırmayı modernleşmenin ön şartlarından biri olarak gördüklerini, bu nedenle tekke ve zaviyelerin kapatılmasının sembolik olduğu kadar yapısal bir dönüşümü de ifade ettiğini belirtmektedir.⁴⁹

Kanunun uygulanmasıyla birlikte tekke ve zaviyelere ait taşınır ve taşınmaz mallar devlet denetimine geçirilmiş, çok sayıda tekke ve zaviye farklı kamu kurumlarına tahsis edilmiştir. Bununla birlikte düzenleme, tarikat yapılarının tamamen ortadan kalkmasına yol açmamış; birçok dinî yapı faaliyetlerini resmi kurumlar dışında, gayriresmî biçimlerde sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim Ali Yaman ve Mehmet Ersal, özellikle Alevi ocaklarının klasik tarikat teşkilatlarından farklı bir örgütlenme yapısına sahip olması nedeniyle 677 Sayılı Kanun'un uygulanma biçiminin bu yapılar üzerinde farklı sonuçlar doğurduğunu belirtmektedirler. Bu durum, kanunun bütün dinî yapılar üzerinde aynı etkiyi göstermediğini ortaya koymaktadır.⁵⁰

⁴⁵TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925, 247-250; Resmi Gazete, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

⁴⁶TBMM, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925, 247-250.

⁴⁷677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, md. 1-2; Resmi Gazete, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

⁴⁸Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 214-216.

⁴⁹Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 261-263.

⁵⁰Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79-85.

Dolayısıyla 677 Sayılı Kanun, tekke ve zaviyeleri hukukî olarak ortadan kaldıran genel bir düzenleme olmakla birlikte, Türkiye'deki bütün dinî yapılanmaları aynı kapsam ve yoğunlukta etkilememiştir. Özellikle Alevi ocaklarının tarihsel örgütlenme biçimi, işleyişi ve dinî otorite anlayışı dikkate alındığında, kanunun bu yapılar üzerindeki etkisinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta, kanun metninde Alevi ocaklarının açıkça neden yer almadığı ve bunun hukukî anlamı ele alınacaktır.

2.4. 677 Sayılı Kanun Kapsamında Alevi Ocaklarının Hukukî Konumu

677 Sayılı kanunun kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'deki tarikat teşkilatları hukuken sona erdirilmiş, tekke ve zaviyeler kapatılmış, bunlarla bağlantılı dinî unvanların kullanımı yasaklanmıştır. Bununla birlikte kanun metni incelendiğinde “Alevilik”, “Kızılbaşlık” veya “Alevi ocakları” ifadelerine açık biçimde yer verilmediği görülmektedir.⁵¹ Bu durum, Alevi ocaklarının hukuken kanunun doğrudan hedefi olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Zira tarihsel süreç içerisinde Anadolu Aleviliğinin temel kurumsal yapısını oluşturan ocak sistemi ile Sünnî tarikat geleneğinde görülen tekke ve zaviye teşkilatları aynı örgütlenme modelini temsil etmemektedir. Tekke ve zaviyeler belirli mekânlar etrafında teşkilatlanmış tarikat kurumları niteliği taşıırken, Alevi ocakları esas itibarıyla soy bağına dayanan dedelik sistemi, talip toplulukları ve sözlü gelenek üzerine kurulmuş dinî-sosyal organizasyonlar olarak gelişmiştir. Bu nedenle ocak sistemi klasik anlamda bir tekke teşkilatı olarak değerlendirilemez.⁵²

Alevi ocaklarının örgütlenme biçimi, belirli bir ibadet mekânından ziyade dede-talip ilişkisine dayanması bakımından da tekke kurumlarından ayrılmaktadır. Ocak mensubu dedeler, bağlı bulundukları talip topluluklarını belirli dönemlerde ziyaret ederek cem erkânlarını yürütmüş, inanç öğretisini aktarmış, toplumsal uyumsuzlukların çözümünde hakemlik yapmış ve ocak geleneğinin devamlılığını sağlamıştır. Dolayısıyla Alevi inanç sistemindeki dinî otorite, fizikî bir tekke yapısından çok ocak hiyerarşisi ve dedelik kurumu etrafında şekillenmiştir.⁵³ Bununla birlikte kanunun uygulanma süreci yalnızca metninde açıkça belirtilen kurumlarla sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet yönetiminin dinî otoriteyi merkezi devlet yapısı içerisinde yeniden düzenleme anlayışı, farklı dinî yapılanmaların kamusal görünürlüğüne azaltmaya yönelik daha geniş kapsamlı bir uygulama pratiği ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Alevi ocakları kanunda açıkça zikredilmemesine rağmen, dinî otoriteyi temsil eden geleneksel kurumlar arasında değerlendirilmiş ve özellikle dedelerin kamusal faaliyetleri ile ocak merkezlerinin işleyişi dolaylı biçimde etkilenmiştir. Bu etkinin derecesi ise bölgesel şartlara, yerel idarenin uygulamalarına ve ocakların örgütlenme özelliklerine göre farklılık göstermiştir.⁵⁴

Özellikle Bektaşî tekkeleri bakımından durum daha farklıdır. Bektaşîlik, Osmanlı döneminde tekke teşkilatı etrafında kurumsallaşmış bir tarikat yapısına sahip olduğundan 677 Sayılı Kanun'un doğrudan uygulama alanı içerisinde yer almıştır. Buna karşılık Kızılbaş-Alevi ocakları aynı hukukî kategori içerisinde değerlendirilmemiştir. Ancak Bektaşîlik ile tarihsel ve kültürel ilişkiler, dedelik kurumunun dinî otorite niteliği ve devletin dinî yapılanmaları merkezileştirme politikası sebebiyle Alevi ocakları da yeni hukukî ve idarî düzenin dolaylı sonuçlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Alevi ocaklarının Cumhuriyet dönemindeki

⁵¹677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, md. 1-2; *Resmî Gazete*, Sayı 243, 13 Aralık 1925.

⁵² Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*, 214-216

⁵³ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79-85.

⁵⁴ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 261-263; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 243-248.

dönüşümünü yalnızca kanun metni üzerinden açıklamak yeterli değildir; uygulama süreci ve devlet politikalarının bütüncül olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁵

Sonuç olarak 677 Sayılı Kanun, Alevi ocaklarını doğrudan kapatan veya yasaklayan bir düzenleme niteliği taşımamaktadır. Bununla birlikte Cumhuriyet'in erken döneminde gerçekleştirilen laikleşme ve merkezileşme politikalarının etkisiyle ocakların geleneksel faaliyet alanları daralmış, dedelerin toplumsal görünürlüğü azalmış ve ocak sisteminin işleyişinde zamanla önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin dedelik kurumu, ocak örgütlenmesi ve inanç pratikleri üzerindeki somut yansımaları bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3. 677 Sayılı Kanun Sonrasında Alevi Ocaklarının Dönüşümü

Alevi toplulukları değişen hukukî ve toplumsal koşullara uyum sağlayarak yeni örgütlenme biçimleri geliştirmiş, dedelik kurumu ve ocak sistemi farklı şartlar altında varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu nedenle 677 Sayılı Kanun sonrasında yaşanan süreç, Alevi ocakları açısından hem süreklilik hem de dönüşüm dinamiklerini birlikte barındıran çok boyutlu bir değişim olarak ele alınmalıdır.⁵⁶

3.1. Dedelik Kurumunun Dönüşümü

Alevi inanç sisteminin temel kurumlarından biri olan dedelik, tarihsel süreç boyunca ocak örgütlenmesinin merkezinde yer almıştır. Dedeler, yalnızca cem erkânlarını yürüten dinî önderler değil; aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasını sağlayan, anlaşmazlıkları çözen, inanç öğretisini kuşaktan kuşağa aktaran ve talip toplulukları arasında birlik duygusunu pekiştiren otoriteler olarak kabul edilmiştir. Bu yönüyle dedelik kurumu, Alevi toplumunda dinî liderlik ile sosyal rehberlik işlevlerini birlikte üstlenen kendine özgü bir yapıya sahiptir.⁵⁷

677 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden önce dedeler, bağlı bulundukları ocakların temsilcileri olarak geniş talip toplulukları üzerinde önemli bir nüfuza sahipti. Dedeler belirli dönemlerde talip köylerini ziyaret ederek cem erkânlarını yürütür, görgü ve musahiplik gibi inanç uygulamalarını gerçekleştirir, toplumsal uyuşmazlıklarda hakemlik yapar ve ocak geleneğinin devamlılığını sağlardı. Bu ziyaretler yalnızca dinî hizmetlerin yerine getirilmesini değil, aynı zamanda ocak-talip bağlarının korunmasını ve ortak inanç hafızasının canlı tutulmasını da mümkün kılıyordu.⁵⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen hukukî ve idarî düzenlemeler, özellikle dinî otoritenin kamusal alandaki görünürlüğüne sınırlandırmaya yönelik uygulamalar, dedelik kurumunun geleneksel işleyişini dolaylı biçimde etkilemiştir. Her ne kadar 677 Sayılı Kanun Alevi ocaklarını doğrudan hedef alan bir düzenleme olmasa da merkezileşme politikaları ve devletin dinî alanı yeniden yapılandırma anlayışı, dedelerin toplumsal konumunda zamanla değişimlere yol açmıştır.⁵⁹ Bu süreçte dedelerin üstlendiği bazı toplumsal işlevler devlet kurumları tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır. Özellikle hukuk sisteminin merkezileşmesi, eğitim hizmetlerinin yaygınlaşması ve idarî yapının güçlenmesiyle birlikte geçmişte dedelerin

⁵⁵ Ersal, *Alevilik*, 95-104; Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103.

⁵⁶ Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*, 214-216; Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103.

⁵⁷ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79-83.

⁵⁸ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 85; Shankland, *The Alevis in Turkey*: 100-106.

⁵⁹ 677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, Resmi Gazete, Sayı: 243, 13 Aralık 1925; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 248.

rehberliğinde çözüme kavuşturulan birçok mesele resmi kurumların görev alanına girmiştir. Böylece dedelerin toplumsal hakemlik, denetim ve yönlendirme fonksiyonları önceki dönemlere kıyasla daralmış, buna karşılık dinî rehberlik rolleri daha belirgin hâle gelmiştir.⁶⁰ Farklı şehirlerde ve mahallelerde yaşamaya başlayan Alevi toplulukları, dedeleriyle geçmişte olduğu kadar düzenli ilişki kuramamış; bu durum yüz yüze aktarıma dayanan geleneksel dinî eğitim ve rehberlik mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur.⁶¹ Böylece dedelik kurumu, yalnızca kırsal kesimde faaliyet gösteren geleneksel bir otorite olmaktan çıkarak kent merkezlerinde yaşayan Alevi topluluklarının da başvurduğu bir inanç ve kültür temsilciliği niteliği kazanmıştır.⁶²

Modern dönemde dedelik kurumunun karşı karşıya kaldığı temel tartışmalardan biri de meşruiyet meselesidir. Geleneksel anlayışta dedelik, ocak soyuna mensup olmakla kazanılan kalıtsal bir statü olarak kabul edilirken, günümüzde dinî bilgi, eğitim düzeyi, temsil kabiliyeti ve toplumsal kabul gibi unsurlar da önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, dedelik kurumunun geleceği ve yeni kuşaklara nasıl aktarılacağı konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶³ 677 Sayılı Kanun sonrasında yaşanan dönüşüm, dedelik kurumunun ortadan kalkmasına değil, değişen hukuki ve toplumsal şartlara uyum sağlayarak yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Geleneksel otorite alanı daralmış olmakla birlikte dedelik kurumu, Alevi inanç sisteminin temel unsurlarından biri olarak varlığını sürdürmüş ve Alevi kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir.

3.2. Ocak Sisteminin Kurumsal Zayıflaması

Her ocak, soy bağıyla birbirine bağlı dedeler ile bunlara bağlı talip topluluklarından meydana gelen hiyerarşik bir yapılanma içerisinde faaliyet göstermiştir. Bu yapı sayesinde cem erkânlarının yürütülmesi, görgü uygulamalarının gerçekleştirilmesi, musahiplik kurumunun sürdürülmesi, toplumsal uyumsuzlukların çözülmesi ve Alevi inanç öğretisinin kuşaktan kuşağa aktarılması mümkün olmuştur. Bu nedenle ocak sistemi yalnızca dinî bir teşkilatlanma biçimi değil, aynı zamanda Alevi toplumunun sosyal düzenini belirleyen kurumsal bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür.⁶⁴ Cumhuriyet'in ilk yıllarında benimsenen merkezileşme anlayışı, dinî otoritenin kamusal alandaki görünürlüğünü sınırlandırmayı ve din hizmetlerini devlet denetimi altında yeniden düzenlemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede Alevi ocakları hukuken kapatılmamış olsa da geleneksel faaliyet alanları zaman içerisinde daralmış, özellikle dedelerin toplumsal otoritesini besleyen yerel örgütlenme biçimleri önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır.⁶⁵

Cumhuriyet'in eğitim, hukuk ve idari teşkilatlanma alanlarında gerçekleştirdiği reformlarla birlikte geçmişte ocaklar tarafından yerine getirilen birçok görev devlet kurumları tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Bu süreç, ocakların inanç alanındaki varlığını tamamen ortadan kaldırmamış; ancak onların toplumsal işlevlerini önemli ölçüde sınırlandırmıştır.⁶⁶ Ocak sisteminin dönüşümünü hızlandıran en önemli toplumsal

⁶⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 248-251; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

⁶¹ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103.

⁶² Shankland, *The Alevis in Turkey*, 106-107.

⁶³ Shankland, *The Alevis in Turkey*, 103-107; Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103.

⁶⁴ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79-85; Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*, 214-216.

⁶⁵ 677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, Resmi Gazete, Sayı: 243, 13 Aralık 1925.

⁶⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 248-251; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

gelişmelerden biri ise XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan iç göç hareketleri olmuştur. Geleneksel Alevi yerleşimlerinde talipler belirli bir ocağa bağlı olarak yaşamakta, dedeler yılın belirli dönemlerinde talip köylerini ziyaret ederek cem erkânlarını yürütmekte ve inanç hizmetlerini yerine getirmektedir. Köyden kente göçün yaygınlaşmasıyla birlikte bu coğrafi bütünlük büyük ölçüde bozulmuş; farklı şehirlerde yaşamaya başlayan Alevi toplulukları ile bağlı bulundukları ocaklar arasındaki düzenli ilişki zayıflamıştır. Böylece yüz yüze ilişkilere dayanan geleneksel dede-talip bağı eski sürekliliğini kaybetmiş ve ocak sisteminin tarihsel işleyişi önemli ölçüde değişmiştir.⁶⁷

Kırsal toplum yapısında sosyal hayatın merkezinde bulunan ocaklar, kent ortamında aynı işlevleri sürdürmekte zorlanmıştır. Eğitim düzeyi, meslek grupları ve sosyal çevre bakımından çeşitlenen Alevi toplulukları, ihtiyaçlarını karşılayacak yeni örgütlenme biçimlerine yönelmeye başlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren kurulan dernekler, vakıflar ve daha sonraki süreçte yaygınlaşan cemevleri, geçmişte ocakların yürüttüğü bazı dinî ve kültürel faaliyetleri üstlenerek yeni kurumsal merkezler hâline gelmiştir. Bu gelişme ocak sisteminin tamamen ortadan kalktığını değil, fonksiyonlarının önemli ölçüde yeniden dağıldığını göstermektedir.⁶⁸

Kentleşme sürecinin yanı sıra modern eğitim sisteminin yaygınlaşması da ocak sisteminin geleneksel işleyişinde belirleyici değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel Alevi toplumunda dinî bilgi ve inanç öğretisi büyük ölçüde dedeler aracılığıyla sözlü kültür içerisinde aktarılmaktaydı. Buyruklar, nefesler ve ocak geleneğine ilişkin bilgiler kuşaktan kuşağa çoğunlukla yüz yüze eğitim yoluyla taşınırken, Cumhuriyet döneminde eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve okuryazarlık oranının artmasıyla birlikte bilgi üretimi ve aktarımı farklı mecralara yönelmiştir. Yazılı kaynakların çoğalması, akademik çalışmaların artması ve iletişim araçlarının gelişmesi, Alevilik üzerine farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; bu durum ocakların dinî bilgi üzerindeki geleneksel belirleyiciliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Böylece geçmişte yalnızca dedelerin rehberliğinde sürdürülen birçok dinî ve kültürel tartışma, akademisyenler, araştırmacılar ve sivil toplum kuruluşlarının da katkısıyla daha geniş bir kamusal alana taşınmıştır.⁶⁹ Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Alevi kimliğinin kamusal görünürlüğünün artması, dernekleşme ve vakıflaşma faaliyetlerinin yaygınlaşması ile Avrupa'da oluşan diaspora örgütlenmeleri, geleneksel ocak sisteminin işleyişini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte dedeler yalnızca ocak merkezli dinî otoriteler olmaktan çıkarak yeni kurumsal yapılarda da temsil ve rehberlik görevleri üstlenmeye başlamıştır.⁷⁰ Günümüzde ocak sistemi, geçmiş dönemlerde sahip olduğu toplumsal yaptırım gücüne büyük ölçüde sahip değildir. Bununla birlikte birçok Alevi topluluğu açısından ocak aidiyeti hâlen kimlik inşasının önemli unsurlarından biri olmayı sürdürmektedir. Dedelerin cem erkânlarını yürütmesi, görgü hizmetlerini yerine getirmesi ve inançsal sürekliliğin korunmasına katkı sağlaması, ocak sisteminin günümüzde de canlılığını koruyan yönleri arasında yer almaktadır.⁷¹

Ocak sisteminin geçirdiği dönüşüm, yalnızca hukukî düzenlemelerle açıklanabilecek tek boyutlu bir değişim değildir. 677 Sayılı Kanun, bu dönüşümün önemli kilometre taşlarından biri olmakla birlikte, ocak sisteminin bugünkü yapısını belirleyen tek etken değildir. Kanunun oluşturduğu hukukî çerçeve,

⁶⁷ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 100-106.

⁶⁸ Shankland, *The Alevis in Turkey*: 106-107.

⁶⁹ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 100-106.

⁷⁰ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 121-132; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 162-166.

⁷¹ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 106-107.

modernleşme sürecinin diğer dinamikleriyle birleşerek ocakların toplumsal konumunun yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır.⁷² 1925 sonrasında Alevi ocakları tamamen ortadan kalkmamış; aksine değişen siyasal, hukukî ve toplumsal şartlara uyum sağlayarak yeni bir işlevsel yapıya evrilmiştir. Geleneksel dönemde toplumsal düzeni belirleyen merkezi kurum niteliği taşıyan ocaklar, günümüzde daha çok kültürel hafızanın korunması, inanç hizmetlerinin sürdürülmesi ve Alevi kimliğinin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemini korumaktadır. Bu yönüyle ocak sisteminin yaşadığı dönüşüm, kurumsal bir çözülmeden ziyade tarihsel koşullara uyum sağlayan yapısal bir yeniden yapılanma olarak değerlendirilmelidir.

3.3. Cem Erkânlarının Kamusal Alandan Özel Alana Çekilmesi

Alevi inanç sisteminin temel ibadet biçimi olan cem erkânı, tarihsel süreç boyunca yalnızca dinî bir ritüel olarak değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın sağlandığı, inanç öğretisinin aktarıldığı, topluluk içi uyuşmazlıkların çözüldüğü ve bireyin bağlı bulunduğu ocakla ilişkisini sürdürdüğü çok yönlü bir kurum olarak işlev görmüştür. Ocak sistemi içerisinde dedelerin rehberliğinde gerçekleştirilen cemler, görgü, ikrar, musahiplik ve düşkünlük gibi uygulamalar aracılığıyla toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlamış; bu yönüyle Alevi toplumunun dinî olduğu kadar sosyal hayatının da merkezinde yer almıştır.⁷³ Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra gerçekleştirilen hukukî ve idarî düzenlemeler, özellikle 677 Sayılı Kanun, Alevi cem erkânlarını doğrudan yasaklamamış olmakla birlikte dinî kurumların kamusal görünürlüğünü önemli ölçüde sınırlandıran yeni bir idarî anlayışın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kanunda cem ibadetlerine ilişkin herhangi bir yasak hükmü bulunmamasına rağmen, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte oluşan yeni siyasal atmosfer, Alevi topluluklarının inanç pratiklerini daha ihtiyatlı biçimde sürdürmelerine neden olmuştur. Bu nedenle birçok bölgede cem erkânları tamamen ortadan kalkmamış; ancak daha çok kapalı aile çevrelerinde, dedelerin evlerinde veya güven duyulan talip hanelerinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁷⁴ Cem erkânları uzun yıllar boyunca kamusal görünürlüğü sınırlı kalan, daha çok topluluk üyeleri arasında sürdürülen inanç uygulamaları hâline gelmiştir. Bu durum, Alevi inanç geleneğinin kesintiye uğradığını değil, değişen siyasal şartlara uyum sağlayarak farklı mekânsal biçimler içerisinde varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.⁷⁵

Geleneksel Alevi toplumunda cemler belirli bir ibadet mekânına bağlı olarak değil, çoğunlukla dedelerin veya taliplerin geniş evlerinde gerçekleştiriliyordu. Köy yaşamının sosyal yapısı içerisinde bu uygulama doğal kabul edilmekteydi. Ancak Cumhuriyet döneminde yaşanan şehirleşme ve göç hareketleriyle birlikte bu geleneksel yapı önemli ölçüde değişmiştir. Köylerde sürdürülen ocak merkezli örgütlenmenin çözülmesi, cem erkânlarının da eski biçimiyle uygulanmasını güçleştirmiştir. Büyük şehirlere göç eden Aleviler, yeni yerleşim alanlarında hem inançlarını yaşatabilecek hem de toplumsal dayanışmayı sürdürebilecek yeni mekânlar oluşturma arayışına girmişlerdir.⁷⁶ Kentleşme süreci, cem erkânlarının yalnızca icra edildiği mekânları değil, ritüelî örgütlenme biçimini de önemli ölçüde değiştirmiştir. Geleneksel köy düzeninde dedeler, belirli zamanlarda talip topluluklarını ziyaret ederek cemleri yürütmekte ve ocak sisteminin sürekliliğini

⁷² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 243-251; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

⁷³ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79-85

⁷⁴ 677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, Resmi Gazete, 13 Aralık 1925; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925, s. 247-250.

⁷⁵ Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*, 214-216; Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76-82.

⁷⁶ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 97-99.

sağlamaktaydı. Ancak farklı şehirlere ve hatta farklı ülkelere yayılan Alevi toplulukları içerisinde bu dolaşımın aynı yoğunlukta sürdürülmesi mümkün olmamıştır. Buna bağlı olarak bazı bölgelerde cemlerin düzenli olarak yapılma sıklığı azalmış, bazı bölgelerde ise geleneksel erkân sadeleştirilerek uygulanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte cem erkânının tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Aksine Alevi toplulukları, değişen sosyal şartlara uyum sağlayarak inanç pratiklerini yeni koşullar içerisinde devam ettirmiştir.⁷⁷

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren Alevi kimliğinin kamusal alanda daha görünür hâle gelmesiyle birlikte cem erkânları da yeniden kamusal görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan dernekler, vakıflar ve cemevleri kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü, genç kuşaklara Alevi öğretisinin aktarıldığı ve toplumsal dayanışmanın yeniden inşa edildiği kurumlar hâline gelmiştir. Böylece geçmişte büyük ölçüde köy odalarında veya talip evlerinde gerçekleştirilen cemler, kent ortamında daha kurumsal bir yapı içerisinde icra edilmeye başlanmıştır. Bu durum, Aleviliğin geleneksel yapısından tamamen koptuğu anlamına gelmemekte; aksine değişen toplumsal şartlara uyum sağlayarak yeni kurumsal biçimler geliştirdiğini göstermektedir.⁷⁸

Cem erkânlarının özel alanlarda yürütülmesi, sözlü kültürün korunmasında da önemli rol oynamıştır. Yazılı kaynakların sınırlı olduğu dönemlerde Buyruk geleneği, nefesler, gülbenkler ve erkân bilgisi büyük ölçüde cemler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Cemlerin kapalı topluluklar içerisinde sürdürülmesi, bu sözlü aktarımın kesintiye uğramasını önlemiş; Alevi inanç geleneğinin temel unsurları modern döneme kadar ulaşabilmiştir. Nitekim günümüzde gerçekleştirilen alan araştırmaları da cem ritüellerinin farklı ocaklarda içerik bakımından çeşitlilik gösterse de temel erkânın büyük ölçüde korunduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁹ 677 Sayılı Kanun sonrasında cem erkânlarının kamusal görünürlüğünde önemli değişiklikler meydana gelmiş olmakla birlikte, bu süreç Alevi inanç hayatının sona erdiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine Alevi toplulukları, değişen hukukî ve toplumsal şartlara uyum sağlayarak cem erkânlarını önce özel alanlarda muhafaza etmiş, daha sonraki dönemlerde ise cemevleri aracılığıyla yeniden kamusal görünürlük kazandırmıştır. Dolayısıyla yaşanan dönüşüm, cem ibadetinin ortadan kalkmasından ziyade icra edildiği mekânların, örgütlenme biçiminin ve toplumsal görünürlüğünün yeniden şekillenmesi olarak değerlendirilmelidir.

3.4. Sözlü Kültür ve İnanç Aktarımında Yaşanan Değişimler

Alevi inanç sisteminde sözlü kültür, yalnızca dinî bilgilerin aktarılmasını sağlayan bir yöntem değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın, tarihsel tecrübenin ve ortak kimliğin korunmasını mümkün kılan temel kurumlardan biri olmuştur. Alevi topluluklarında bilgi aktarımı, yalnızca teorik bir eğitim süreci olarak değil; cem erkânları, ziyaretler, musahiplik ilişkileri ve gündelik yaşam pratikleri içerisinde sürdürülen bütüncül bir öğrenme biçimi olarak gelişmiştir.⁸⁰ Sözlü kültürün devamlılığında en önemli görev dedelere, zakirlere ve âşıklara aitti. Dedeler, yalnızca cem erkânlarını yöneten dinî önderler değil, aynı zamanda Buyruk geleneğini aktaran, ocak silsilesini koruyan ve topluluğun dinî meselelerine rehberlik eden kişilerdi. Zakirler ise cemlerde okudukları nefesler, düvazımlar ve deyişler aracılığıyla Alevi öğretisinin temel ilkelerini yeni

⁷⁷ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 97-103.

⁷⁸ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 97-99.

⁷⁹ Ersal, Alevi ocaklarında yürüttüğü alan araştırmalarında farklı bölgelerde icra edilen cem ritüellerinin çeşitlenmesine rağmen temel erkânın korunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, cemlerin modern dönemde de inanç aktarımının temel araçlarından biri olmayı sürdürdüğünü göstermektedir.

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 15-20.

kuşaklara aktarmaktaydı. Böylece inanç bilgisi yalnızca sözlü anlatımlarla değil, müzik, şiir ve ritüel dili aracılığıyla da yaşatılmıştır.⁸¹ Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen hukukî ve idarî düzenlemeler ile birlikte Alevi topluluklarının geleneksel örgütlenme yapısında meydana gelen değişimler, sözlü kültürün aktarım süreçlerini de etkilemiştir. Özellikle 677 Sayılı Kanun sonrasında dini kurumların kamusal görünürliğünün azalması ve ocak sisteminin eski işleyişinden uzaklaşması, bilgi aktarımında kullanılan geleneksel yöntemlerin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte bu süreç, sözlü kültürün tamamen ortadan kalkmasına yol açmamış; aksine daha sınırlı çevrelerde ve aile içi aktarım yoluyla sürdürülmesine neden olmuştur.⁸²

1950'li yıllardan itibaren hızlanan şehirleşme ve iç göç hareketleri ise sözlü kültürün aktarımında yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Kırsal bölgelerde aynı sosyal çevre içerisinde yetişen bireyler, kent yaşamına geçişle birlikte farklı eğitim ve çalışma koşulları içerisinde yaşamaya başlamış; bu durum dedelerle talipler arasındaki geleneksel ilişkinin sürekliliğini zorlaştırmıştır. Özellikle genç kuşakların modern eğitim kurumları içerisinde yetişmesi ve gündelik yaşam pratiklerinin değişmesi, sözlü aktarımın eski yoğunluğunu korumasını güçleştirmiştir. Bununla birlikte Alevi toplulukları, değişen toplumsal şartlara uyum sağlayarak inanç bilgisinin aktarımında yeni yöntemler geliştirmiştir.⁸³ Bu dönüşüm sürecinde yazılı kültür giderek daha belirgin hâle gelmiştir. Daha önce büyük ölçüde sözlü gelenek içerisinde muhafaza edilen buyruk metinleri, nefesler ve erkân bilgileri zamanla yayımlanmış; Alevilik üzerine hazırlanan kitaplar, dergiler, tezler ve akademik araştırmalar inanç bilgisinin kayıt altına alınmasına katkı sağlamıştır. Böylece geçmişte yalnızca sözlü aktarım yoluyla öğrenilebilen birçok bilgi yazılı kaynaklar aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Bu gelişme, sözlü kültürün yerini tamamen yazılı kültürün aldığı anlamına gelmemektedir. Aksine yazılı eserler, geleneksel hafızanın korunmasını destekleyen tamamlayıcı araçlar olarak önem kazanmıştır.⁸⁴

Günümüzde ise dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, sözlü ve yazılı kültür arasındaki ilişkiyi yeni bir boyuta taşımıştır. Cemevleri, kültür merkezleri ve Alevi sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen eğitim faaliyetleri, çevrim içi yayınlar ve dijital arşivler sayesinde inanç öğretisi daha geniş kitlelere ulaştırılabilmektedir. Bununla birlikte dedelerin yürüttüğü cem erkânları, zakirlerin icra ettiği nefesler ve sözlü anlatım geleneği Alevi kimliğinin temel unsurlarından biri olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla günümüzde Alevi inanç sistemi, sözlü ve yazılı kültürün birbirini tamamladığı karma bir aktarım modeli içerisinde varlığını devam ettirmektedir.⁸⁵

4. Şehirleşme, Göç ve Modernleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Yeniden Şekillenmesi

Kırsal yaşam içerisinde akrabalık bağları, ocak-talip ilişkileri ve yüz yüze sosyal dayanışma temelinde sürdürülen geleneksel yapı, büyük şehirlere göç edilmesiyle birlikte farklı toplumsal koşullarla karşılaşmıştır. Kent yaşamının sunduğu yeni ekonomik, kültürel ve sosyal çevre, Alevilerin hem kendi iç örgütlenmelerini yeniden düzenlemelerini hem de farklı toplumsal gruplarla daha yoğun ilişkiler kurmalarını zorunlu kılmıştır. Böylece Alevi kimliği yalnızca dinî bir aidiyet olarak değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve kamusal

⁸¹ Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, 79–88.

⁸² 677 Sayılı *Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*, Resmi Gazete, 13 Aralık 1925.

⁸³ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 97–99.

⁸⁴ Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, 52–57.

⁸⁵ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 100–103.

yönleriyle daha görünür bir kimlik hâline gelmeye başlamıştır.⁸⁶ Böylece geleneksel miras korunurken, Alevi topluluklarının modern toplum içerisindeki örgütlenme biçimleri de önemli ölçüde çeşitlenmiştir.⁸⁷ Bu bölümde, şehirleşme ve göç olgusunun Alevi topluluklarının sosyal yapısı üzerindeki etkileri, kent ortamında gelişen yeni kimlik anlayışı ve modern dönemde ortaya çıkan kurumsallaşma süreçleri tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle değerlendirilecektir.

4.1. Modernleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Yeniden Tanımlanması

Geleneksel Alevi toplumunda bireyin kimliği büyük ölçüde bağlı bulunduğu ocak, dede soyu ve yerel topluluk çerçevesinde şekillenmekteydi. İnançsal aidiyet, kuşaktan kuşağa aktarılan ocak-talip ilişkileri ve cem erkânları aracılığıyla korunurken, toplumsal ilişkiler de büyük ölçüde kırsal yaşamın sunduğu kapalı sosyal çevre içerisinde sürdürülmekteydi. Ancak 1950'li yıllardan itibaren hızlanan iç göç hareketleriyle birlikte Alevi topluluklarının büyük şehirlerde yaşamaya başlaması, bu geleneksel aidiyet biçimlerinin dönüşmesine neden olmuştur. Kent yaşamı içerisinde farklı sosyal gruplarla kurulan ilişkiler, Alevilerin yalnızca bağlı bulundukları ocak çevresinde değil, daha geniş bir toplumsal kimlik ekseninde kendilerini tanımlamalarına zemin hazırlamıştır.⁸⁸

Modernleşme süreci, Aleviliğin mahiyeti üzerine yürütülen tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren akademik çalışmaların artması ve Alevi sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte Aleviliğin İslam içerisindeki konumu, tarihsel kökenleri ve kültürel niteliği farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu tartışmalar, Aleviliğin yalnızca dinî bir gelenek olarak değil, aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kimlik alanı olarak değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.⁸⁹

Eğitim düzeyinin yükselmesi ve yükseköğretim gören Alevi nüfusunun artması da kimlik tartışmalarının derinleşmesinde etkili olmuştur. Geçmişte ağırlıklı olarak sözlü kültür yoluyla aktarılan inanç bilgisi, modern dönemde kitaplar, süreli yayınlar, üniversitelerde yürütülen akademik çalışmalar ve çeşitli araştırmalar aracılığıyla yazılı kültür içerisinde yeniden üretilmeye başlanmıştır. Böylece Alevilik yalnızca yaşanan bir inanç sistemi olmanın ötesine geçerek akademik araştırmaların ve kamusal tartışmaların önemli konularından biri hâline gelmiştir.⁹⁰

Markus Dressler, modern dönemde Aleviliğin devlet politikaları, akademik bilgi üretimi ve toplumsal hareketlerin etkisiyle yeniden tanımlanan dinamik bir kimlik alanına dönüştüğünü belirtmektedir. Dressler'e göre Cumhuriyet döneminde yaşanan kurumsallaşma ve görünürlük süreçleri, geleneksel Alevilik anlayışının yanında yeni kimlik söylemlerinin gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Alevi kimliğinin tarihsel süreç içerisinde sabit kalan bir yapıdan ziyade değişen toplumsal şartlara göre yeniden şekillenen dinamik bir karakter taşıdığını göstermektedir.⁹¹ Benzer biçimde Necdet Subaşı da şehirleşme ve modernleşmenin Alevi topluluklarının kamusal görünürlüğünü artırdığını, bunun da kimlik bilincinin güçlenmesine katkı sağladığını ifade etmektedir. Subaşı'ya göre geleneksel olarak daha kapalı sosyal çevrelerde sürdürülen Alevi

⁸⁶ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 97–103.

⁸⁷ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76–82.

⁸⁸ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 97–103.

⁸⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 76–82.

⁹⁰ Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, 52–57.

⁹¹ Dressler, *Writing Religion*, 148–156.

yaşamı, kentleşmeyle birlikte kamusal alana taşınmış; bu durum Aleviliğin kültürel, toplumsal ve siyasal yönleri üzerine yürütülen tartışmaların yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır.⁹²

1990'lı yıllardan itibaren dernekler, vakıflar, kültür merkezleri ve cemevleri aracılığıyla yürütülen faaliyetler, Alevi kimliğinin kamusal alandaki görünürlüğünü daha da artırmıştır. Düzenlenen sempozyumlar, kültürel etkinlikler, yayın faaliyetleri ve akademik çalışmalar, ortak bir kimlik bilincinin güçlenmesine katkı sağlamış; farklı bölgelere mensup Alevi toplulukları arasında iletişim ve dayanışma imkânlarını geliştirmiştir. Böylece modernleşme süreci, geleneksel kimlik unsurlarını tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade onları yeni toplumsal şartlara uyarlayan ve farklı ifade biçimleriyle yeniden görünür kılan bir dönüşüm süreci olarak şekillenmiştir.⁹³

4.2. Dernekleşme, Vakıflaşma ve Yeni Kurumsal Yapılar

Cumhuriyet döneminin ikinci yarısından itibaren yaşanan şehirleşme, sanayileşme ve iç göç hareketleri, Alevi topluluklarının geleneksel örgütlenme biçimlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Ocak sistemi ve dedelik kurumu uzun yıllar boyunca Alevi toplumunun inançsal ve toplumsal yapısının temelini oluşturmuş olsa da, değişen sosyal koşullar yeni kurumsal örgütlenme modellerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte dernekler, vakıflar ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, Alevi topluluklarının inançsal, kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasında giderek daha etkin bir rol üstlenmiştir.⁹⁴ Sonrasında dernekleşme süreci, yalnızca yeni kurumların ortaya çıkmasını değil, aynı zamanda kent yaşamına uyum sağlayan yeni bir toplumsal dayanışma modelinin gelişmesini de ifade etmiştir.⁹⁵

1960'lı yıllardan itibaren kültür ve hemşehri dernekleri aracılığıyla başlayan örgütlenme faaliyetleri, özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren Alevi kimliği etrafında yürütülen tartışmaların yoğunlaşmasıyla daha kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Demokratikleşme taleplerinin güçlenmesi ve kimlik temelli sivil toplum hareketlerinin yaygınlaşması, Alevi topluluklarının yalnızca inanç hizmetleri alanında değil; kültürel faaliyetler, eğitim çalışmaları ve hak temelli talepler doğrultusunda da örgütlenmesini sağlamıştır.⁹⁶ 1990'lı yıllar, Alevi örgütlenmeleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde kurulan Cem Vakfı, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği gibi kuruluşlar, Alevi toplumunun kamusal alandaki kurumsal temsilinin güçlenmesinde belirleyici rol üstlenmiştir. Bu kuruluşlar; cemevlerinin yaygınlaştırılması, inanç hizmetlerinin yürütülmesi, kültürel mirasın korunması, yayın faaliyetlerinin desteklenmesi, genç kuşaklara yönelik eğitim çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve Alevi toplumunun ortak taleplerinin kamuoyuna aktarılması gibi birçok alanda faaliyet göstermiştir. Böylece geleneksel ocak sistemi dışında faaliyet gösteren modern kurumsal yapılar, Alevi topluluklarının sosyal dayanışmasını güçlendiren ve kamusal görünürlüğünü artıran önemli merkezler hâline gelmiştir.⁹⁷

Modern dönemde ortaya çıkan bu kurumsal yapılar, geleneksel ocak sisteminin bazı işlevlerini de üstlenmeye başlamıştır. Geçmişte dedeler tarafından yürütülen eğitim, kültürel aktarım ve toplumsal dayanışmaya

⁹² Necdet Subaşı, *Sırrı Fâş Eylemek: Alevi Modernleşmesi* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2005), 95–108.

⁹³ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 170–180.

⁹⁴ Necdet Subaşı, *Alevi Kimliği* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 126–130.

⁹⁵ Shankland, *The Alevis in Turkey*, 162–166.

⁹⁶ Dressler, *Writing Religion*, 272–282.

⁹⁷ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 121–132.

ilişkin faaliyetlerin önemli bir bölümü dernekler ve vakıflar aracılığıyla organize edilir hâle gelmiştir. Bununla birlikte modern örgütlenme biçimleri ile geleneksel ocak sistemi arasında zaman zaman görüş ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Özellikle dedelik kurumunun yeni kurumsal yapılar içerisindeki konumu ve otoritesine ilişkin tartışmalar, günümüzde de devam eden önemli meselelerden biri olmayı sürdürmektedir.⁹⁸

Elise Massicard'a göre modern Alevi örgütlenmeleri yalnızca kültürel faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları değil, aynı zamanda kolektif Alevi kimliğinin yeniden üretildiği kurumsal alanlardır. Bu kuruluşlar sayesinde Alevilik, yerel ocak çevrelerinin sınırlarını aşarak ulusal ve uluslararası ölçekte temsil edilmeye başlamış; özellikle Avrupa'da kurulan Alevi örgütleri bu sürecin önemli aktörleri hâline gelmiştir. Bu bakımdan dernekleşme ve vakıflaşma süreci, modern Alevi kimliğinin kurumsallaşmasını ve kamusal görünürlüğünün güçlenmesini sağlayan temel dönüşüm dinamiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.⁹⁹

4.3. Cemevleri ve Yeni İnanç Mekânlarının Ortaya Çıkışı

Cumhuriyet döneminde hız kazanan şehirleşme, iç göç ve toplumsal dönüşüm süreçleri, Alevi topluluklarının inanç hizmetlerini yürüttükleri mekânlarda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Geleneksel dönemde cem erkânları çoğunlukla ocak merkezlerinde, dede evlerinde veya köy topluluğunun belirlediği uygun mekânlarda icra edilmekteydi. Ancak kırsal yaşamın çözülmesi ve Alevi nüfusunun büyük ölçüde kent merkezlerine yönelmesi, inanç hizmetlerinin düzenli olarak yürütülebileceği yeni mekânlara duyulan ihtiyacı artırmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda gelişen cemevleri, modern dönemde Alevi inanç yaşamının temel kurumsal unsurlarından biri hâline gelmiştir.¹⁰⁰

Cemevleri, Alevi kimliğinin kamusal alandaki görünürlüğünü artıran en önemli kurumsal mekânlardan biri olmuştur. Uzun yıllar daha çok yerel topluluklar içerisinde sürdürülen inanç pratikleri, cemevleri aracılığıyla daha görünür ve kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Bunun yanında düzenlenen konferanslar, paneller, sempozyumlar, kültürel etkinlikler, yayın faaliyetleri ve gençlere yönelik eğitim programları sayesinde cemevleri, Alevi kültürel kimliğinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan sosyal merkezler hâline gelmiştir.¹⁰¹ Bununla birlikte cemevlerinin hukuki statüsü ve resmî olarak ibadethane kabul edilip edilmemesi meselesi, modern dönemde Alevilik tartışmalarının en önemli başlıklarından biri olmuştur. Alevi toplumunun önemli bir kesimi cemevlerini kendi inanç sistemlerinin asli ibadet mekânı olarak değerlendirirken, bu konu uzun yıllar boyunca siyasal, hukuki ve toplumsal tartışmaların odağında yer almıştır. Bu tartışmalar, yalnızca ibadet mekânlarının statüsüne ilişkin olmayıp, aynı zamanda Alevi kimliğinin kamusal alanda tanınması ve eşit yurttaşlık talepleriyle de yakından ilişkilidir.¹⁰²

Elise Massicard, cemevlerini yalnızca dinî ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlar olarak değil, modern Alevi hareketinin kurumsallaştığı ve kolektif kimliğin yeniden üretildiği kamusal alanlar olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde David Shankland da şehirleşme sürecinde geleneksel köy yaşamının çözülmesiyle birlikte cemevlerinin Alevi topluluklarının yeni sosyal merkezleri hâline geldiğini ve toplumsal

⁹⁸ Subaşı, *Alevi Kimliği*, 132-138.

⁹⁹ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 35-60.

¹⁰⁰ Shankland, *The Alevis in Turkey*, 116-123.

¹⁰¹ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 142-150.

¹⁰² Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 188-198.

dayanışmanın sürdürülmesinde önemli bir işlev üstlendiğini belirtmektedir. Bu yönüyle cemevleri, Alevi toplumunun modernleşme sürecinde geliştirdiği en önemli kurumsal yapılardan biri olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³

4.4. Günümüzde Alevi Ocaklarının Karşılaştığı Sorunlar ve Geleceğe İlişkin Değerlendirmeler

Yaklaşık bir asır önce yürürlüğe giren 677 sayılı Kanun sonrasında Alevi ocakları, tarihsel süreç içerisinde önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Cumhuriyet döneminde hız kazanan şehirleşme, iç göç, eğitim düzeyinin yükselmesi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ocak sisteminin geleneksel işleyişini doğrudan etkilemiştir. Bununla birlikte ocak sistemi tamamen ortadan kalkmamış; değişen sosyal ve kültürel şartlara uyum sağlayarak yeni kurumsal yapılarla birlikte varlığını sürdürmüştür. Günümüzde Alevi ocaklarının karşı karşıya bulunduğu sorunlar, tarihsel mirasın korunmasıyla sınırlı olmayıp modern toplumun ortaya çıkardığı yeni örgütlenme biçimleri ve değişen toplumsal ihtiyaçlarla da yakından ilişkilidir.¹⁰⁴

Alevi ocaklarının günümüzde karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, dedelik kurumunun sürdürülebilirliğidir. Geleneksel Alevi inanç sisteminde dedeler, ocak silsilesinin, inanç öğretisinin ve toplumsal uzlaşının taşıyıcıları olarak kabul edilmiştir. Ancak şehirleşme ve göç olgusu sonucunda talip topluluklarının farklı şehir ve ülkelere dağılması, geleneksel dede-talip ilişkisinin zayıflamasına yol açmıştır. Bunun yanında genç kuşakların geleneksel ocak yapısına olan ilgisinin azalması ve sözlü kültüre dayalı bilgi aktarımının kesintiye uğraması, dedelik kurumunun geleceğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Mehmet Ersal, Aleviliğin kurumsal yapısını değerlendirirken ocak sisteminin soy esaslı hiyerarşik örgütlenmesinin Alevi inanç sisteminin temelini oluşturduğunu, bu yapının korunmasının inanç geleneğinin devamlılığı açısından belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁵

Modern dönemde cemevleri, dernekler ve vakıfların yaygınlaşması, Alevi topluluklarının örgütlenme biçiminde önemli değişikliklere neden olmuştur. İnanç hizmetlerinin önemli bir kısmı artık bu kurumlar aracılığıyla yürütülmekte, kültürel faaliyetler, eğitim çalışmaları ve toplumsal dayanışma faaliyetleri büyük ölçüde modern kurumsal yapılar içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte bu gelişmenin ocak sisteminin tamamen ortadan kaldırdığı söylenemez. Aksine cemevleri ile ocak sistemi arasında zaman içerisinde tamamlayıcı bir ilişki gelişmiş; dedeler geleneksel inanç otoritesini sürdürürken, cemevleri ve sivil toplum kuruluşları ise bu otoritenin kurumsal olarak desteklenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Elise Massicard, modern Alevi hareketinin gelişim sürecinde cemevlerinin yalnızca ibadet mekânı değil, aynı zamanda kimliğin yeniden üretildiği ve kurumsallaştığı kamusal alanlar hâline geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁶

Ocak sisteminin karşı karşıya bulunduğu bir diğer önemli mesele, geleneksel bilgi aktarımının değişen iletişim biçimleri karşısında nasıl sürdürüleceğidir. Geçmişte büyük ölçüde sözlü kültür aracılığıyla aktarılan erkân, nefesler, menkıbeler ve ocak silsileleri günümüzde yazılı yayınlar, dijital arşivler ve çevrim içi platformlar aracılığıyla da gelecek kuşaklara ulaştırılmaktadır. Bu durum bir taraftan Alevi kültürel mirasının daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlarken diğer taraftan geleneksel aktarım yöntemlerinin zayıflamasına

¹⁰³ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*: 145-150; Shankland, *The Alevis in Turkey*, 118-123

¹⁰⁴ Ersal, *Alevilik*, 36-98, 67-99.

¹⁰⁵ Ersal, *Alevilik*, 36-98; Hasan Çelik ve Seda Kirteke, "Alevi/Kızılbaşlık'ta Ocak Kültü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 81 (2017): 115-132.

¹⁰⁶ Massicard, *The Alevis in Turkey and Europe*, 130-148.

ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmektedir. David Shankland, şehirleşme süreciyle birlikte Alevi topluluklarının sosyal örgütlenmesinde yaşanan değişimin, geleneksel kurumların yeni toplumsal şartlara uyum sağlama çabası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁷

Bütün bu gelişmeler değerlendirildiğinde, Alevi ocaklarının geleceğinin geleneksel inanç mirası ile modern toplumsal şartlar arasında kurulacak dengeye bağlı olduğu görülmektedir. Yaklaşık yüz yıllık süreç içerisinde ocak sistemi hukuki düzenlemeler, şehirleşme, göç ve kurumsallaşma gibi birçok dönüşüm yaşamış; ancak Alevi inanç sisteminin temel kurumsal unsurlarından biri olma özelliğini korumuştur. Günümüzde dedelik kurumu, cemevleri, dernekler ve vakıflar birbirinin alternatifi olan yapılar olmaktan ziyade, Alevi inanç geleneğinin farklı yönlerini sürdüren ve birbirini tamamlayan kurumsal unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Alevi ocaklarının geleceği, geleneksel ocak sisteminin temel ilkelerini korurken değişen toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilecek yeni kurumsal modeller geliştirebilmesine bağlı görünmektedir.¹⁰⁸

Sonuç

30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun, Cumhuriyet yönetiminin dinî kurumları devlet denetimi altında yeniden yapılandırma politikalarının en önemli düzenlemelerinden biri olmuştur. Kanunun temel amacı, tarikat teşkilatlarını hukuken ortadan kaldırmak ve dinî otoritenin kamusal alandaki etkisini sınırlandırmaktır. Bununla birlikte, Alevi ocaklarının tarihsel ve kurumsal yapısı dikkate alındığında, söz konusu düzenlemenin Sünni tarikat yapılarıyla aynı sonuçları doğurmadığı görülmektedir. Çünkü Alevi ocakları yalnızca tekke ve zaviye merkezli dinî kurumlar olmayıp; soy esasına dayanan, dedelik kurumu etrafında şekillenen ve toplumsal dayanışmayı da bünyesinde barındıran özgün bir inanç örgütlenmesini temsil etmektedir.

Bu çalışmada, 677 sayılı Kanun'un Alevi ocakları üzerindeki etkileri tarihsel, sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kanunun Alevi ocaklarını doğrudan ortadan kaldırmadığını; ancak onların kurumsal işleyişini, görünürliğini ve toplumsal faaliyet alanlarını önemli ölçüde dönüştürdüğünü göstermektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte birçok ocak kamusal faaliyetlerini sona erdirmek zorunda kalmış, dedelik kurumu ise inanç hizmetlerini daha çok aile ve yerel topluluk ekseninde sürdürmeye başlamıştır. Böylece ocak sistemi resmi kurumsal görünürliğini büyük ölçüde kaybetmiş olsa da toplumsal hafıza ve sözlü kültür aracılığıyla varlığını devam ettirebilmiştir.

Cumhuriyet döneminde yaşanan şehirleşme, iç göç, eğitim seviyesindeki yükselme ve modernleşme süreçleri, kanunun etkilerini daha da belirgin hâle getirmiştir. Özellikle kırsal yaşamdan kent merkezlerine yönelen Alevi nüfusunun yeni sosyal çevrelerde örgütlenmesi, ocak sisteminin geleneksel işleyişinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu süreçte dedelik kurumunun fonksiyonlarında dönüşümler yaşanırken, cemevleri, dernekler ve vakıflar Alevi toplumunun yeni kurumsal yapıları olarak ön plana çıkmıştır. Ancak bu yeni yapılanmaların, geleneksel ocak sisteminin tamamen yerine geçtiğini söylemek mümkün değildir. Aksine günümüzde dedelik kurumu ile modern kurumsal yapılar arasında karşılıklı tamamlayıcılığa dayalı yeni bir ilişki biçimi gelişmektedir.

¹⁰⁷ Shankland, *The Alevi in Turkey*, 143-148.

¹⁰⁸ Ersal, *Alevilik*, 67-99; Dressler, *Writing Religion*, 151-155.

Araştırma kapsamında değerlendirilen literatür ve tarihsel veriler, Alevi ocaklarının Cumhuriyet döneminde pasif bir çözülme süreci yaşamadığını; aksine değişen siyasi ve toplumsal koşullara uyum sağlayarak yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Alevi ocaklarının dönüşümü yalnızca hukuki bir düzenlemenin sonucu olarak değil, aynı zamanda modernleşme, kentleşme ve toplumsal değişim süreçlerinin ortak ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak 677 sayılı Kanun, Alevi ocaklarının tarihsel gelişiminde önemli bir kırılma noktası oluşturmuş; ancak bu kurumların tamamen ortadan kalkmasına yol açmamıştır. Alevi ocakları, geleneksel inanç otoritesini farklı toplumsal şartlara uyarlayarak varlığını sürdürmüştür; Cumhuriyet döneminde yeni kurumsal yapılarla birlikte yeniden tanımlanan bir inanç sistemi hâline gelmiştir. Günümüzde ocak sisteminin sürdürülebilirliği, geleneksel dedelik kurumunun korunması, sözlü kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve modern kurumsal yapılarla sağlıklı bir bütünleşmenin sağlanmasına bağlı görünmektedir. Bu nedenle Alevi ocaklarının dönüşümü, yalnızca geçmişe ait tarihsel bir olgu olarak değil, günümüzde de devam eden dinamik bir toplumsal değişim süreci olarak ele alınmalıdır.

Değerlendirme / Review

Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş, intihal taramasından geçmiş, araştırma ve yayın etiğine uygundur, CC BY-NC-ND 4.0 ile lisanslanmıştır. / *This article was peer-reviewed by at least two independent reviewers and screened for plagiarism, it complies with research and publication ethics, licensed under CC BY-NC-ND 4.0.*

Beyanlar / Declarations

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan etmektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde literatür taraması, metin organizasyonu ve dil kontrolü aşamalarında yapay zeka destekli araçlardan yararlanılmıştır. Ayrıca İngilizce kaynakların Türkçeye çevrilmesi ve içeriklerinin doğru anlaşılmasına yönelik ön değerlendirme sürecinde yapay zeka desteğinden faydalanılmıştır. Bununla birlikte çalışmanın bilimsel içeriği, analizleri, yorumları, kaynak değerlendirmeleri ve nihai metni tamamen yazar tarafından hazırlanmış ve kontrol edilmiştir.

Kaynakça / Bibliography

677 Sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun.

Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

Çelik, Hasan, ve Seda Kirteke. "Alevi/Kızılbaşlık'ta Ocak Kültü." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 81 (2017): 115–132.

Davison, Roderic H. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856–1876)*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005.

Dressler, Markus. *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Ersal, Mehmet. *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi – Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

- Findley, Carter V. *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789–2007*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Goloğlu, Mahmut. *Devrimler ve Tepkileri (1924–1930)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Güler, Ahmet. *Tekke ve Zâviyelerin Kapatılmasının Türk Kamuoyuna Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020.
- Harmanşah, Rabia. *Facts, Meanings and Cosmologies: Bektashi Responses to the Abolition of Religious Orders in 1925*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2006.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Karakaya-Stump, Ayfer. *The Kizilbash/Alevis in Ottoman Anatolia: Sufism, Politics and Community*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Massicard, Elise. *The Alevis in Turkey and Europe: Identity and Managing Territorial Diversity*. London: Routledge, 2013.
- Melikoff, Irène. *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1998.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Pacaloğlu, Yasemin. *To Pluck a Rose from Gáf and Lám: On the Dissolution of the Dervish Lodges in Turkey*. Yüksek Lisans Tezi, Central European University, 2019.
- Resmî Gazete. Sayı: 243, 13 Aralık 1925.
- Shankland, David. *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: Routledge, 2003.
- Subaşı, Necdet. *Alevi Modernleşmesi: Sıradanlaşma ve Gündelik Hayat*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Subaşı, Necdet. *Alevi Kimliği*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Subaşı, Necdet. *Sırrı Fâş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2005.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- TBMM Zabıt Ceridesi. Devre II, Cilt 19, 30 Kasım 1925.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*. Cilt III: *İttihat ve Terakki*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Yaman, Ali. *Alevilikte Dedelik Kurumu ve Ocaklar*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Vakfı Yayınları, 2004.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.